



## દલીલથી દાવા જિતાય, દેશ કે દુનિયા જીતી શકાય, દિલ નહીં

૧૮૮૯ની સાલ વિશ્વઐતિહાસ માટે બહુ મહત્ત્વની સાલ હતી. ૧૬ એપ્રિલ અને ૨૦ એપ્રિલ, ચાર જ દિવસના અંતરમાં બે લોકો જન્મ્યા, એકનું નામ એડોલ્ફ હિટલર અને બીજાનું નામ હતું, સર ચાર્લ્સ સ્પેન્સર, ચાર્લી ચેપ્લિન.

બંનેનું બાળપણ લગભગ સરખું. ચાર્લીના ઘરની સ્થિતિ બહુ ગરીબ હતી. લંડનમાં એને નવ વર્ષની ઉંમર પહેલાં બે વાર વર્ક હાઉસમાં મોકલી દેવો પડ્યો હતો. એ ચૌદ વર્ષનો થયો ત્યારે એમની માને માનસિક રોગીઓની હોસ્પિટલમાં મોકલવામાં આવ્યો. બહુ જ નાની ઉંમરથી ચાર્લી ફરી ફરીને સંગીત અને કોમેડીના શો કરતો થઈ ગયેલો.

હિટલરનું બાળપણ પણ એકથી બીજા શહેરમાં બદલાતાં રહેલાં ઘરોમાં વિખરાઈ ગયું. એને એના પિતા સાથે સહેજ પણ નહોતું બનતું. એની મા કલારા અને પિતા અલોઈસ એને વારંવાર ટોકતાં. સ્કૂલમાં એનાં પરિણામો બહુ જ ખરાબ આવતાં. એડોલ્ફને હંમેશા લાગતું રહ્યું કે એની સાથે અન્યાય થયો છે. ઇંગ્લેન્ડ અને ઓસ્ટ્રિયા, યુરોપના બે દેશોમાં એક જ વર્ષે જન્મેલા બે બાળકો વિશ્વઐતિહાસમાં પોતાનું નામ કરી ગયા. બંનેએ અમેરિકા પર વિજય મેળવવાની ગાંઠ વાળી હતી. બંનેને દુનિયા જીતવી હતી. બંનેને મહત્ત્વાકાંક્ષાઓ જબરજસ્ત હતી પરંતુ એમાંનો એક સદીનો સૌથી ફૂર માણસ પુરવાર થયો ને બીજો સદીનો સૌથી રમૂજ, ખુશમિજાજ માણસ પુરવાર થયો.

સવાલ એ છે કે બંનેના બાળપણે તો એમને સરખી જ પીડા આપી. બંનેને દુનિયાએ લગભગ સરખો જ તિરસ્કાર અને

સરખી જ સમસ્યા આપી પરંતુ બેમાંથી એક વ્યક્તિએ પોતાની પીડાને સંઘરી રાખી. એને અનેક ગણી કરીને જગતને પાછી આપી જ્યારે બીજાએ પોતાની પીડાને પોતાની ભીતર છુપાવીને એમાંથી ફિલ્ટર કરેલો આનંદ, હાસ્ય અને રમૂજ જગત સુધી પહોંચાડ્યાં. આમ જોવા જઈએ તો જગતને આ બંને નામ ત્યાં સુધી યાદ રહેશે જ્યાં સુધી ઇતિહાસનું એક પણ પુસ્તક જીવતું હશે, પરંતુ એમાંના એક માણસને યાદ કરતાં જ દરેક માણસની આંખમાં ઘૃણા અને તિરસ્કાર છલકાઈ ઊઠશે, જ્યારે બીજાનો વિચાર આવતાં જ ચહેરા પર સ્મિત આવશે.

આપણે બધા જ એમ માનીને ચાલીએ છીએ કે, આપણી સાથે જે થયું એ સૌથી ખરાબ છે. આપણું દુઃખ, આપણી પીડા, આપણી સમસ્યાઓ અને આપણી સાથે બનતી નાના-મોટા અન્યાયની ઘટનાઓથી વધારે પ્રશ્નો આ જગતમાં બીજા કોઈ છે જ નહીં. આપણામાંના મોટા ભાગના પોતાની વાત સાચી સાબિત કરવા માટે જાતજાતની દલીલોનો આશરો લે છે. વાત ફંટાઈ જાય, વિષયાંતર થઈ જાય તો પણ આપણી દલીલ તો ચાલુ જ રહેવી જોઈએ એવું માનનારા માંઘાતાઓની સંખ્યા ઓછી નથી! મોટા ભાગના લોકોને પોતાના અસ્તિત્વનો, પોતાની આવડતનો, પોતાની અક્કલનો અહંકાર હોય છે. કોઈ સલાહ આપે, કંઈ કહેવાનો પ્રયત્ન કરે કે સમજાવવાનો પ્રયાસ કરે તો આવા લોકોને ચટકો લાગતો હોય છે. એમનાથી મોટા, વધુ અનુભવી, વધુ સફળ કે વધુ સમજદાર માણસ એમને કશું કહે એ આવા લોકોને ક્યારેય મંજૂર હોતું નથી. આનું કારણ એ છે કે એ પોતાની જાતને વિશ્વનું અંતિમ સત્ય માનીને જીવે છે. આવા લોકો કદાચ મોટી પોઝિશન પર પહોંચી જાય, સત્તા મેળવી લે કે એમને જોઈતી સંપત્તિ અને પ્રસિદ્ધિ પણ એમને મળી જાય તેમ છતાં એમને લોકપ્રિયતા મળતી નથી.

પ્રસિદ્ધિ અને લોકપ્રિયતા બે તદ્દન જુદા શબ્દો છે. મીકાએ પોતાને ચુંબન કર્યું એ વાતને મોટો ઇશ્યૂ બનાવીને રાખી સાવંત પ્રસિદ્ધ તો થઈ શકે છે, ગમે તેવાં સ્ટેટમેન્ટ કરીને લાલુ પ્રસાદ યાદવ કુતૂહલ અને કાર્ટૂનનું પાત્ર બની શકે, રિતિક રોશન સાથેના પોતાના ઇ-મેઇલ લીક કરીને કંગના રણૌત સસ્તી પ્રસિદ્ધિનો ફાયદો ઉઠાવી શકે પરંતુ સાચા અર્થમાં જેને લોકપ્રિયતા કહેવાય એ આવા લોકોને ક્યારેય મળતી નથી. એની સામે ઓછા પ્રસિદ્ધ થયેલાં એવાં ઘણાં નામો છે કે જેમને આજે પણ સ્નેહ અને સન્માનપૂર્વક યાદ કરવામાં આવે છે. ડૉ. સર્વપલ્લી રાધાકિષ્ણના નામે શિક્ષક દિનનો એવોર્ડ આપવામાં આવે છે કે કોઈ પણ પ્રકારની કોન્ટ્રોવર્સી વગર રિટાયર્ડ થયેલા સચિન તેંડુલકરને લોકો આજે પણ યાદે છે. એ લોકહૃદયમાં જીવે છે. મો.ક. ગાંધીના જમાનામાં ફેસબુક કે વ્હોટ્સએપ નહોતાં.

કમ્યુનિકેશનનાં આટલાં ઓછાં સાધનોના જમાનામાં જે માણસ ઘેર ઘેર પહોંચી શક્યો એણે કોઈ દિવસ પોતાની વાત પ્રસ્થાપિત કરવા કે સાબિત કરવા સામેના માણસનું દિલ દૂભવ્યું હોય એવું બન્યું નથી.

ગાંધીજીની પ્રાર્થનામાં હંમેશા સર્વે ધર્મોને સરખું માન અપાતું. ગીતાની સાથે સાથે કુરાનના પણ પાઠ થતા. એક વાર ગાંધીજીની સભામાં બેઠેલા કેટલાક યુવાનોએ ઊભા થઈને કુરાનના આ પાઠનો વિરોધ કર્યો. એ ગમે તેમ બોલવા લાગ્યા. બૂમો પાડવા લાગ્યા. સભામાં બેઠેલા થોડાક લોકોએ આ લોકોને બહાર મોકલી આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો પરંતુ ગાંધીજીએ એમને બહાર જતા રોકીને એમનું મંતવ્ય પૂછ્યું. ત્યાં હાજર રહેલા ઘણા લોકોને નવાઈ લાગી. ગાંધીજીએ શાંતિથી એમની વાત સાંભળ્યા પછી કહ્યું, “હું જેમ તમારી વાત શાંતિથી સાંભળું છું એમ મારા મુસ્લિમ બિરાદરોની વાત પણ મારે શાંતિથી સાંભળવી જોઈએ. હું જેમ તમારા ધર્મને માન આપું છું એમ મારે તમામ ધર્મોને માન આપવું જોઈએ... મને તમારા વિરોધનો વિરોધ નથી પરંતુ તમારો વિરોધ સ્વીકારવો એવો આગ્રહ તમે ન રાખી શકો, ખરું ને?” સામાન્ય રીતે આપણને લાગે છે કે, કોઈ પણ વ્યક્તિને જીતવા માટે પાવર પૂરતો છે. શક્તિથી જે હાંસિલ કરી શકાય છે તે બીજી કોઈ રીતે હાંસિલ નથી કરી શકાતું એમ માનનારાઓની સંખ્યા ઓછી નથી પરંતુ ઇતિહાસ કંઈ જુદું જ કરે છે. ઇતિહાસ કહે છે કે ઈદી અમીન અને હિટલર જેવા લોકો યાદ તો રહી જાય છે પરંતુ એમને યાદ કરવાનાં કારણો જુદાં છે... જ્યારે ગાંધી, ચાર્લી ચેપ્લિન અને મધર ટેરેસા જેવાં લોકોને યાદ કરતી વખતે હૃદય સ્નેહ અને આદરથી ભરાઈ જાય છે.

આજના સમયમાં લગભગ દરેક માતા-પિતા પોતાના સંતાનને શક્તિશાળી (પાવરફુલ) અને સંપત્તિ ધરાવતા જોવા માંગે છે. મોટા ભાગના લોકો ધીરુભાઈ કે કરસનભાઈના દાખલા આપે છે પરંતુ જેણે રિલાયન્સ રિફાઇનરીની વિઝિટ કરી હશે એને ખબર હશે કે ત્યાં માત્ર કૂડ ઓઇલ સ્વચ્છ કરીને પેટ્રોપ્રોડક્ટનું નિર્માણ જ નથી થતું, ત્યાં કામ કરતાં લોકો માટે અનેક સવલતો છે. આજથી કેટલાંય વર્ષો પહેલાં જ્યારે ધીરુભાઈએ આ ટાઉનશિપની કલ્પના કરી ત્યારે એમણે અહીં રહેનારા લોકોના સુખનો પણ એટલો જ વિચાર કર્યો હતો. આજે પણ નીતાબહેન અને મુકેશભાઈ અંગત રસ લઈને રિફાઇનરીમાં કામ કરતા લોકોના કુશળક્ષેમનો વિચાર કરે છે... કરસનભાઈએ નિરમા યુનિવર્સિટીનું નિર્માણ કર્યું, ગણપતભાઈએ ગણપત યુનિવર્સિટી શરૂ કરી. વિદેશમાં કમાઈને પોતાના ગામમાં અને દેશમાં શાળા અને ઇન્સ્ટિટ્યૂટ્સ શરૂ કરનારા લોકોનું લિસ્ટ ઘણું લાંબું છે. શાહરુખ ખાને પોતાની મમ્મીના નામનો વોર્ડ નાણાવટી હોસ્પિટલમાં શરૂ કર્યો

છે. સલમાન ખાન વૃદ્ધાશ્રમોને અને અનાથાલયોને છૂટા હાથે દાન આપે છે... એ સિવાય પણ જેટલા લોકો જ્યાં સફળ થયા છે અને આજે પણ લોકો જેમને સ્નેહપૂર્વક યાદ કરે છે એવા બધા જ લોકો ક્યાંક ને ક્યાંક લોકહૃદયને સ્પર્શ્યા છે!

આપણને જીતવાનું જોશ તો છે, પરંતુ દલીલો કરવાની દાનત છૂટતી નથી. આપણને લાગે છે કે લડી-ઝઘડીને, દલીલો કરીને પોતાની વાતને સાચી સાબિત કરીને સામેની વ્યક્તિને નમાવીને, એને સોરી કહેવડાવીને, એની પાસે માફી મંગાવીને કે આપણે સાચા છીએ એવું પુરવાર કરીને કદાચ આપણે જીતી જઈશું પણ સ્નેહ કે આદર નહીં પામી શકીએ. સામેની વ્યક્તિને આપણી વાત સાથે સંમત કરવાનો રસ્તો જોરજબરજસ્તી કે શક્તિ નથી. આપણે જો એમ માનતા હોઈએ કે સામેની વ્યક્તિને ડરાવી, ધમકાવી, બ્લેકમેઇલ કરીને કે એના ઇમોશન્સ સાથે રમત કરીને આપણે આપણી વાત સાબિત કરી શકીશું તો એ આપણી મોટામાં મોટી ભૂલ છે. જીત તો દિલો પર મળવી જોઈએ. શબ્દોથી કે શક્તિથી જીતનારા કદાચ સામેની વ્યક્તિને ડરાવે છે પણ સાથે જ પોતે પણ સંબંધને હારી જાય છે.





## કહો દુશ્મનને દરિયા જેમ હું પાછો જરૂર આવીશ...

મરીઝનું શતાબ્દી વર્ષ પુરું થઈ ગયું છે. ઠેકઠેકાણે મરીઝના કાર્યક્રમો થયા. બધા મરીઝને યાદ કરી રહ્યા છે. એની કવિતા અને પુસ્તકોનું પ્રકાશન થઈ રહ્યું છે પરંતુ મરીઝ જીવતા હતા ત્યારે એમને જીવવા માટેની જરૂરિયાતો ખાતર પોતાની ગઝલો પાંચ-પાંચ રૂપિયામાં વેચવી પડી હતી. નરસિંહ મહેતાને આજે આપણે આદિ કવિ કહીને પૂજાએ છીએ. નાગરો આજે નરસિંહ મહેતાના વંશજ હોવાનો ગર્વ કરે છે પરંતુ એ જ નાગરોએ તેમને નાતબાર મૂક્યા હતા. આજે જે ગાંધીને નામે કોંગ્રેસ પોતાનો તરાપો તરાવે છે એ જ કોંગ્રેસે ગાંધીને ઓછી પીડા નથી આપી... આવું તો કેટલાંય લોકો સાથે થયું છે. એમના સમયમાં, એમને નહીં ઓળખી શકેલા લોકોએ પછીથી એમને ભગવાન બનાવીને પૂજ્યા હોય. એમના નામે પોતાનાં કેટલાંય કામ કરાવી લીધાં હોય. જેમણે જરા સરખોયે અહંકાર કર્યા વગર કેટલાંય સદ્કાર્યો કર્યા છે, કેટલાંયનાં ઘરોમાં અનાજ ભરાવ્યું કે ઝઘડા સુલઝાવ્યા છે એવા સાધુપુરુષો ઉપર પણ આક્ષેપો થયા છે અને એમના વિશે ઘેર ઘેર પત્રિકાઓ મોકલીને એમની બદનામી કરવામાં આવી છે. મજાની વાત એ છે કે આ બધા પછી જે સાચા છે એમની લોકપ્રિયતા અને એમના માટેના લોકોના સ્નેહમાં જરાય ઓટ નથી આવી!

એક જાણીતી કહેવત મુજબ, ‘હે ઈશ્વર, મને મારા દોસ્તોથી બચાવજે... દુશ્મનોથી બચવાની વ્યવસ્થા હું જાતે કરી લઈશ.’

ક્યારેક સવાલ ઊઠે છે કે દુશ્મન હોવો જોઈએ કે નહીં? ‘અજાતશત્રુ’ હોવું એ અદ્ભુત ગુણ છે? જેમને દુશ્મનો હોય છે

એ બધા જ ખોટા, ઝઘડાળુ કે પોતાનો કક્કો ખરો કરનારા માણસો હોય છે? તો પછી ગાંધીજી જેવા માણસને ગોળીએ દેનાર ગોડસે કેમ અને ક્યાંથી જન્મ્યો?

દુશ્મની દરેક વખતે ખોટી અને ખરાબ જ હોય એવું લેબલ લગાડવું કોઈ પણ સ્વસ્થ માનવસંબંધ માટે આવકાર્ય નથી. એમ કહેવાય છે કે માણસ જેમ વધુ સફળ થતો જાય એમ એના વધારે દુશ્મનો ઊભા થતા જાય.

ઈસુને વધઃસ્થંભ સુધી લઈ જનાર એનો દોસ્ત જ એનો દુશ્મન બન્યો હતો... કે પછી ‘બ્રુટસ, યુ ટુ?’નું વાક્ય આજે પણ દોસ્તીમાંથી દુશ્મની કરનાર વ્યક્તિ માટે વપરાય છે... એ શું છે? ખરેખર દુશ્મન એટલે શું? માણસનો દુશ્મન માણસ શું કામ હોય?

જ્યારે કોઈની સફળતાથી, એની આવડતથી, એના રૂપથી કે એના ગુણથી અંજાઈ ગયા પછી આપણામાં એને જીતવાની શક્તિ નથી રહી એવું સમજાય એ સ્થિતિમાં બે જ વિકલ્પ રહે છે. કાં તો એને દોસ્ત બનાવી, એના ગુણોનો આપણા જીવનમાં અને આપણા વિકાસમાં પોઝિટિવ ઉપયોગ કરવો અથવા એને દુશ્મન બનાવી એની પાસે જે છે તે આપણી પાસે નથી એનો જીવનભર અફસોસ કર્યા કરવો!

માણસમાત્રને ક્યાંક ને ક્યાંક, કોઈક ને કોઈક સામે વાંધો, ફરિયાદ કે મનદુઃખ રહેવાનું. ખાસ કરીને એવા લોકો સામે, જે એની નજીક હોય. પડોશી ઉપરથી પાણી રેડે કે બસ કન્ડક્ટર છૂટા આપવાની ના પાડે, તમે ક્યારના ઊભા હો અને લાઈનમાં કોઈ આગળ ઘૂસી જાય કે તમે ધાર્યું હોય એ પ્રમાણે તમારું કામ કોઈ ના કરે... આ તમામ પરિસ્થિતિમાં ગુસ્સો આવે છે, ક્યારેક મનદુઃખ પણ થાય છે. પણ એ જીવનભર ટકવા જેવા નથી હોતા.

‘દુશ્મની’ બહુ મોટો શબ્દ છે. એ નાનાં-નાનાં મનદુઃખ, ફરિયાદ કે વાંધા માટે ન વાપરી શકાય. દોસ્તીની જેમ દુશ્મની પણ નિભાવી જાણવાનો સંબંધ છે.

કોઈ પણ માણસ સાથે દુશ્મની કરવા માટે એને પૂરેપૂરો ઓળખવો, એને પહેલાં દોસ્ત બનાવવો અનિવાર્ય છે. તમે કોઈના દુશ્મન ક્યારે બની શકો, જ્યારે તમે એને ધિક્કારવા જેટલા એની નજીક હો! દોસ્ત કરતાં દુશ્મન એટલા માટે વધારે અગત્યનો હોય છે, કારણ કે દોસ્ત તો તમને કદાચ પણ ભૂલી જાય... પણ દુશ્મન તમને જાગતાં-ઊંઘતાં, હંમેશા હર પળ યાદ રાખતો હોય છે... દુશ્મની બહુ સરળ નથી હોતી. દુશ્મની નિભાવવા માટે સામસામે એવા બે માંધાતાઓની જરૂર પડે છે જે એકબીજાની સામે ટકી શકે. આપણે હથિયાર નાખી દેતા કે હારી જતા લોકોની વાત નથી કરતા.